

آشنایی با

مهارت‌های تفکر

انتقادی (۲)

کاری از:

معاونت پژوهش حوزه علمیه قم

انتشار الکترونیکی:

www.HamBahsi.ir

هم‌بختی

پایگاهی از همه‌ی طلاب برای همه‌ی طلاب

خداون

آشنایی با مهارت‌های تفکر انتقادی (۲)

دو ویژگی متفکر انتقادی

متفکران انتقادگر، دو خصوصیت مهم دارند؛ توانایی‌های لازم برای برخورد با انواع افکار و اندیشه‌ها، در ارتباط با این دو ویژگی، توجیه می‌شوند:

۱ آگاه بودن

یک متفکر انتقادگر، باورهای درست و رفتارهای صحیح را می‌شناسد و به خوبی آنها را از عقاید نابجا و اعمال نادرست، تفکیک می‌کند. چنین فردی، دیگران را تشویق می‌کند که آگاهانه بیندیشند و حساب‌شده رفتار کنند.

افراد آگاه، همیشه به دنبال ارائه اندیشه‌های نو هستند و خود نیز آمادگی شنیدن و پذیرش اطلاعات جدید را دارند و در عین حال، دیدگاه‌های مختلف را در برخورد با یک ایده خاص، در نظر می‌گیرند.

افراد ناآگاه، به عکس این موقعیت، فقط یک دیدگاه را در یک موضوع معین، می‌پذیرند و ارزشی برای مواجهه مثبت با افکار مخالف آن، قائل نیستند؛ رفتارهای خودکار و تکراری دارند و از طرح پرسشهای نو، اجتناب می‌ورزند.

۲ جامع‌نگر بودن

انسانهای عادی، معمولاً به یک جنبه هر مسئله توجه می‌کنند. اینان در موقع روبه‌رو شدن با مسائل، فرض را بر این می‌گذارند که تنها یک پاسخ یا حداکثر، پاسخهای محدودی برای آن وجود دارد و بهترین دیدگاه، همان نظر آنهاست؛ بنابراین، راهی برای مقایسه اندیشه‌ها باقی نمی‌ماند؛ در حالی که لازمه داشتن تفکر انتقادی، آن است که از زوایای مختلفی، به یک مسئله نگریسته شود.

اساساً، اگر ما ابداع شیوه‌های مناسب برای مقایسه و ارزیابی اندیشه‌های مختلف را ترویج نکنیم، چگونه و از چه راهی، می‌توانیم به دیگران بفهمانیم که نظر ما، بهترین است؟

افرادی که از جنبه‌های دیگر یک مسئله یا شواهد ناقص دیدگاه آنها، خبر ندارند، در داورها و استنتاجها، عجولانه اقدام خواهند کرد.

کسانی که برای حل یک مشکل، همیشه از یک راهبرد مشخص استفاده می‌کنند، به راحتی روی آن راهبرد خاص، تثبیت می‌شوند و از مزایای شیوه‌های دیگر، محروم خواهند ماند.

مهارت‌های تفکر انتقادی

روانشناسان معتقدند که توانایی اندیشیدن انتقادی، وقتی حاصل می‌شود که مهارت‌های لازم در فرد، به وجود آمده‌باشد.

اگر ما در گام اول، بتوانیم موقعیت خود با مسئله و اندیشه مورد نظر را به خوبی درک کنیم، در مرحله بعد باید سعی کنیم تشخیص‌دهیم که کدام‌یک از این مهارت‌ها، قابل تطبیق بر وضعیت فعلی ما خواهدبود.

در این صورت است که ما به عقاید مهمی دست‌یافته‌ایم که زمینه توفیق در مواجهه با ایده مورد نظر را برای ما فراهم می‌کنند.

برخی از این مهارت‌ها، در مواجهه اولیه با یک اندیشه، مسئله یا مشکل، قابل استفاده‌اند و برخی دیگر، در شرایطی مفید خواهندبود که ما به دنبال گردآوری شواهد لازم برای بررسی اندیشه مورد نظر بر می‌آییم.

دسته سوم این مهارت‌ها، در هنگام نتیجه‌گیری و استنباط از دلایل و اطلاعات فراهم‌شده، مطرح می‌شوند.

مراحل مهارت‌های تفکر انتقادی

۱ مرحله تعریف و توصیف اندیشه

۱. شناسایی مسائل یا موضوعات اصلی
۲. مقایسه شباهتها و تفاوتها
۳. تعیین اطلاعات مربوط به موضوع
۴. تهیه و تنظیم پرسشهای مناسب

۲ داوری کردن در مورد اطلاعات مربوط به موضوع

۱. تمایز قائل شدن میان حقایق، دیدگاه‌ها و قضاوت مستدل
۲. مشخص کردن اعتبار منابع
۳. تشخیص فرضهای بیان نشده مسئله
۴. کسب اطمینان در مورد ارتباط منطقی و هماهنگی شواهد با ادعاها
۵. تشخیص قالبها و کلیشه‌ها
۶. تشخیص تفاوت‌های ارزشی و عقیدتی مختلف
۷. تشخیص ادعاها یا استدلالهای مبهم
۸. پی بردن به سوگیری‌های گوناگون

۳ استنباط و نتیجه‌گیری

۱. تشخیص کفایت ادله و شواهد
۲. پیش‌بینی نتایج محتمل

موانع تفکر انتقادی

برای اینکه بتوانیم بر تصوّرات نادرست نسبت به خود و هر اندیشه‌ای، غلبه کنیم، نیاز به دانش واقعی و آگاهی نسبت به عاداتهای اکتسابی در زمینه‌های ذهنی و عملی داریم. این عاداتها، موانع ذهنی ناشی از نگرشها و احساسات ما هستند که باید از آنها عبور کرده و راه‌های غلبه بر آنها را تجربه کنیم.

۱ فرضیه نادرست

برخی تصوّر می‌کنند برای رسیدن به سطح تفکر انتقادی، باید آدم فوق‌العاده‌ای با توان هوشی بالا باشند و انسانهای عادی، شرایط لازم برای ارزیابی نقادانه مسائل را ندارند.

این دیدگاه، مبتنی بر یک پیش‌داوری نادرست است. روان‌شناسان به دلایل متعددی نشان داده‌اند که افراد باهوش هم اگر به شیوه‌های مناسب و کارآمدی، آموزش نینند و یا تمرین لازم را نداشته باشند، احتمال دارد متفکران ضعیفی باشند. انسانهای معمولی، ظرفیتهای توانایی‌های بالقوه و شگفت‌آوری دارند که در صورت استفاده مناسب از آنها، می‌توانند کارکرد ذهنی خود را به نحو قابل ملاحظه‌ای، بهبود ببخشند.

۲ نگاه تک‌بعدی

این مانع، بیشتر در مواردی پیش می‌آید که فرد در زمینه خاصی، مهارت کافی و توانایی ویژه‌ای داشته باشد. چنین فردی معمولاً در زمینه کاری خود، به صورت دقیق، متمرکز می‌شود و از ورای مسائل روزمره و از افقهای وسیع‌تر، به امور نگاه نمی‌کند.

توجه همه‌جانبه و آینده‌نگر، انسان را به ابعادی از اندیشه‌ها و تصمیم‌گیری‌ها متوجه می‌کند که باعث می‌شود نتایج درازمدت آنها را در نظر بگیرد. باید سعی کنیم که تنها به برگ یا شاخه درخت، نگاه نکنیم؛ بلکه کل درخت و همه جنگل را در نظر بگیریم و شاید فضای ورای جنگل را.

۳ نگرش منفی نسبت به خطاهای محتمل

وقتی که می‌خواهید یک ایده را نقد کنید، باید انتظار داشته باشید که دیگران، با شما مخالف باشند و احتمالاً از نکته‌سنجی‌های شما، استقبال نکنند.

همچنین، این احتمال وجود دارد که واقعاً تحلیل و ارزیابی نهایی شما، اشتباه باشد و لذا دیدگاه شما، مورد تمسخر دوستان و نزدیکان قرار گیرد. تمایل نداشتن به قبول مسئولیت عواقب تفکر انتقادی و فعال، به نوعی رکود و تنبلی ذهنی منجر می‌شود که ما را از درگیر شدن با مسائل و اندیشه‌ها، دور می‌کند.

شرکتهای ژاپنی که دغدغه کیفیت تولید دارند، به جای اینکه نقص کالا را از دیده‌ها پنهان کنند، از ظهور خطا در تولید، استقبال می‌کنند! چرا که چنین رویدادی، موقعیتهای مناسبی را برای پیشرفت فراهم می‌کند.

اصول راهنمای تفکر انتقادی

به منظور تقویت مهارت‌های تفکر انتقادی، استفاده از روش‌های زیر توصیه می‌شود:

۱ قبل از هر گونه تصمیم یا اقدامی، فرصت تفکر را برای خود فراهم کنید.

تأمل لازم و کافی، شرط اصلی برای حصول تفکر نقاد است. رعایت این اصل، علاوه بر اینکه فرد را از بسیاری خطاهای محتمل، مصون نگاه می‌دارد، ارزش واقعی آن باور یا رفتار را به مراتب، افزایش می‌دهد.

۲ مانع کنجکاوی خود نشوید!

سعی نکنید منفعلانه یاد بگیرید؛ تعجب کنید؛ کاوش کرده و پرسید و از سؤال کردن، خجالت نکشید و در عین حال، تلاش کنید پرسش‌های خوبی را مطرح کنید.

۳ جوانب مختلف موضوع را برای خودتان روشن کنید.

سعی کنید آن جنبه‌ای را که مسئله فعلی شما به آن مربوط می‌شود، به خوبی شناخته و از جهات دیگر موضوع، متمایز کنید.

۴ اگر احتمال می‌دهید مسئله مورد نظر شما، با ابعاد و زوایای دیگر موضوع، مرتبط است، سعی کنید بر آن جهات هم متمرکز شوید و آن را در یک فضای کلی‌تر، بررسی کنید.

غفلت از روابط درونی میان اجزای یک موضوع و نیز بی‌توجهی به مسائل بیرونی مرتبط با آن، باعث می‌شود که هم از کسب بینش لازم در آن زمینه محروم شوید و هم نتایج تفکر شما، از دوام و نیز قابلیت تعمیم در موارد مشابه، بی‌بهره باشد.

۵ به لحاظ ذهنی و عقلی، دقیق باشید؛ نکات مبهم یا متناقض را مشخص کنید و اشتباهات و بی‌دقتی‌ها را بیرون بکشید.

۶ افکار، فرضیه‌ها و احتمالات دیگر را مورد توجه قرار دهید.

فراموش نکنید که دیگران هم درباره موضوع مورد نظر شما، آراء و نظراتی دارند که ارزش شنیدن و بررسی دارند؛ افکار و فرضیات خود را طرح و بررسی کرده و مورد آزمایش قرار دهید و درستی یا نادرستی آنها را روشن کنید.

۷ هم ذهن و هم رفتار ما، عوامل تعیین‌کننده متعددی دارند که باید در هنگام تحلیل و ارزیابی، آنها را دخالت داد.

نه رفتار، امری تک‌عاملی است و نه هر مسئله، فقط یک پاسخ دارد. آدمها معمولاً عادت دارند برای هر چیز، فقط یک علت پیدا کنند؛ چرا که با این کار، خود را از زحمت تحلیل پیچیدگی‌های ذهن و رفتار، معاف می‌کنند!

۸ اطلاعات و شواهد موجود را تا حدی که مقدور است، جمع‌آوری کنید و به اطلاعات شخصی خودتان، قانع نباشید.

در این زمینه می‌توانید از دیگران هم کمک بگیرید؛ یا از آنان بخواهید شما را به افراد و منابع دیگری، که درباره موضوع مورد نظر شما آگاهی‌های بیشتری دارند، راهنمایی کنند.

۹ همانند یک دانشمند واقعی، فکر کنید.

اطلاعات و شواهد گردآوری‌شده را ارزیابی کرده و معلوم کنید تا چه میزان، از حدسها و فرضیات اولیه شما، حمایت می‌کنند.

در مرحله بعد، شواهدی را که به ابطال آنها کمک می‌کند، تحلیل کنید و در انتها، این نکته را که آیا همه عوامل ممکن را پیدا کرده‌اید یا خیر، با دقت بررسی کنید.

۱۰ آثار و نتایج ابعاد مختلف موضوع را ارزیابی کنید.

برای این کار، از روش «اگر...، آن‌گاه...» استفاده کنید.

بررسی کنید در صورت اخذ این تصمیم و اجرای آن، آیا:

- خداوند، راضی است؟
- به وظیفه‌ام عمل کرده‌ام؟
- خودم یا دیگری، آسیب نمی‌بیند؟
- جامعه، ضرر نمی‌کند؟
- می‌توانم به خانواده‌ام بگویم چنین کاری را انجام داده‌ام؟

اگر جواب سؤالات اول و دوم و آخر، «نه» و پاسخ پرسشهای سوم و چهارم، «آری» است، این رفتار یا تصمیم، نادرست و ناسالم است و بهتر است از آن، صرف‌نظر کنید.

منابع:

۱. حائری زاده، خیریّه بیگم؛ محمدحسینی، لیلی؛ تفکر خلاق و حل خلاقانه مسئله؛ تهران، نشرنی، ۱۳۸۱.
 ۲. سانتراک، ج. د.؛ زمینه روان شناسی؛ ترجمه مهرداد فیروزبخت؛ تهران، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۸۵.
 ۳. سیف، علی اکبر؛ روان شناسی پرورشی، روان شناسی یادگیری و آموزش؛ تهران، مؤسسه انتشارات آگاه، ۱۳۸۶.
 ۴. هومن، حیدرعلی؛ شناخت روش علمی در علوم رفتاری (پایه های پژوهش)؛ تهران، نشر پارسا، ۱۳۸۳.
 ۵. الرازی، قطب الدین؛ شرح الشمسیه؛ تهران، نشر علمیه اسلامیّه، بی تا.
 ۶. المظفر، محمدرضا؛ المنطق؛ لبنان (بیروت)، دارالتعارف للمطبوعات، ۱۴۰۵.
7. Newton, S.W; **Introduction to Educational Research, A Critical Thinking Approach**; London, Sage Publication, 2006.
8. Woolfolk, A.E; **Educational Psychology**; Boston, Allyn and Bacon, 1995.

تهیه و تنظیم: سیدمهدی موسی زاده
تألیف: حجّت الاسلام صادق کریم زاده
نظارت علمی: حجّت الاسلام مسعود آذربایجانی
ویرایش و صفحه آرایی: محسن فصاحت

پیشنهادها و انتقادهای شما، خانواده خشت
اول را در ارائه ویرایشهای بعدی این بروشور،
یاری می رساند.

قم - صندوق پستی ۳۷۱۹۵/۱۴۸۵
تلفن: ۰۲۵۱-۷۸۳۷۹۷۶
Email: Khesht.Avval@Gmail.com
معاونت پژوهشی حوزه علمیّه قم
اداره امور پژوهشی طلاب
واحد ترویج پژوهش

بروشورهای خشت اول

منتشر شده است:

به زودی منتشر می‌شود:

قیمت: ۱۰۰ تومان

نخستین گام در پژوهش، آموزش نیست؛ باید زمینه‌ها و انگیزه‌های لازم در فرد به وجود آید. پس از آن است که کارورزی آموزه‌ها، می‌تواند ملکهٔ پژوهشگری را در طلاب ایجاد کند.

مجموعهٔ «به سوی پژوهش» می‌کوشد با استفاده از کوتاه‌ترین قالب‌ها، به ترویج و تقویت فرهنگ پژوهش بپردازد و راه تحقیق و معرفت‌جویی را برای طلاب جوان، هموارتر کند.

از همین مجموعه:

۱. حرفه‌ای‌ها چگونه کتاب می‌خوانند؟
۲. تمرکز؛ چرا و چگونه؟
۳. از حافظه چه می‌دانیم؟
۴. از شنیدن تا گوش کردن!
۵. مهارت‌های یادداشت‌برداری در کلاس درس
۶. تکنیک‌های مرور
۷. چگونه فرایند یادگیری خود را مدیریت کنیم؟
۸. روش‌های عملی تقویت حافظه
۹. مدیریت سرعت مطالعه
۱۰. شیوه نگارش مقاله و رسالهٔ علمی
۱۱. آشنایی با مهارت‌های تفکر انتقادی (۱)
۱۲. آشنایی با مهارت‌های تفکر انتقادی (۲)
۱۳. خلاقیت، نوآوری و شکوفایی